

**AMALAN TAKLID KEPADA MAZHAB SYAFIE DI KEDAH :
SATU TINJAUAN RINGKAS**

Oleh:

Mahyuddin Abu Bakar

Jabatan Muamalat

Fakulti Pengurusan Perniagaan

Universiti Utara Malaysia

Tel: 04-9285016(P). email: mahyuddin@uum.edu.my

ABSTRAK

Amalan bertaklid kepada mazhab Syafie dalam perkara-perkara ibadah sudah menjadi perkara biasa malah budaya kepada masyarakat Islam di negara ini. Fenomena ini merupakan kesinambungan daripada pengaruh mazhab tersebut yang telah wujud sekian lama malah tidak keterlaluan dikatakan bahawa kewujudannya bermula selari dengan penerimaan Islam di Tanah Melayu. Faktor utama yang menyebabkan melebarnya pengaruh mazhab Syafie ini adalah kerana sebahagian besar pendakwah yang tiba di negara ini kebanyakannya dari merupakan pengikut mazhab tersebut. Kedah sebagai negeri terawal menerima Islam telah menjadi pusat kegiatan dakwah yang terus menjadikan mazhab Syafie sebagai mazhab utama dalam meletakkan asas-asas hukum yang menjadi ikutan penduduk di negeri ini. Pihak berkuasa agama juga telah menjadikan prinsip-prinsip daripada mazhab Syafie sebagai rujukan utama namun prinsip-prinsip daripada mazhab-mazhab lain terus diterima dan diamalkan secara harmoni sehingga kini.

Pendahuluan

Amalan bertaklid dalam perkara-perkara berkaitan agama khususnya ibadah telah wujud sekian lama di dalam masyarakat Melayu. Tidak keterlaluan jika dikatakan ianya telah berkembang menjadi budaya di kalangan umat Islam. Fenomena *taklid* yang wujud di dalam masyarakat Melayu tardisional dan pra-merdeka bermula dari abad ke-13 hinggalah abad ke -20 Masihi¹.

Oleh kerana kedatangan Islam ke Nusantara dan Semenanjung Tanah Melayu khususnya didokong oleh ulama'-ulama' *mazhab* Syafie maka segala pengajaran yang dibawa telah dikembangkan oleh mereka berteraskan *mazhab* tersebut. Kesannya, penerimaan Islam oleh masyarakat Malaysia secara tidak langsung telah dipengaruhi oleh *mazhab* Syafie yang menjadi ikutan para pendakwah itu sendiri². Aliran *mazhab* ini seterusnya dikembangkan oleh guru-guru agama di pondok-pondok yang banyak menekankan fatwa-fatwa serta pengajaran daripada *mazhab* tersebut³. Situasi ini telah berjaya mempengaruhi kerajaan dan rakyat di Tanah Melayu untuk lebih kuat berpegang dengan *mazhab* tersebut⁴.

Kewujudan amalan bertaklid dalam perkara-perkara ibadah di kalangan umat Islam di Malaysia ini merupakan satu tradisi turun-temurun di dalam masyarakat Melayu yang beragama Islam. Sungguhpun begitu dari aspek lain jika budaya taklid ini terus dipraktikkan ianya akan menjadi salah satu faktor yang boleh menyumbang kepada kelemahan masyarakat tersebut. Malah tidak mustahil ianya akan menyebabkan masyarakat Melayu Islam ketinggalan dalam segenap segi kehidupan jika di lihat secara perbandingan dengan masyarakat-masyarakat lain⁵.

Dilihat dari sudut kemunculannya, para pengkaji Sejarah berpendapat budaya taklid ini telah berkembang luas dan menjadi “*anutan*” masyarakat Melayu dan masyarakat sebelum merdeka bermula sekitar abad ke -13 sehinggalah abad ke -20 masihi. Fenomena ini telah menimbulkan reaksi yang tidak menyenangkan khususnya di kalangan Kaum Muda⁶. Oleh itu golongan ini telah menjadi kumpulan yang agak terkehadapan dalam mengkritik amalan tersebut bertujuan untuk mengubah sikap dan amalan serta dan minda masyarakat Melayu⁷.

Golongan ini telah menjalankan usaha yang dianggap mereka untuk “*menyucikan*” amalan-amalan yang bertentangan dengan konsep Islam sebenar yang telah diterima pakai oleh masyarakat Melayu Islam⁸. Kedah sebagai salah sebuah negeri terawal menerima Islam tidak terkecuali turut menerima kesan daripada keadaan ini.

Latarbelakang Taklid Mazhab Syafie di Kedah

Amalan bertaklid kepada *mazhab-mazhab* sebenarnya telah wujud sejak awal kurun ke - 4 Hijrah⁹ yang merupakan permulaan zaman kemunduran perkembangan hukum Islam. Amalan bertaklid kepada satu-satu *mazhab* ini telah berlarutan sehinggalah sekarang malah sebagaimana yang dinyatakan sebelum ini *mazhab*

Syafie telah menjadi *mazhab* utama di Kedah sebagaimana yang jelas terdapat melalui peruntukkan undang-undang yang berbunyi¹⁰.

(1) *“ In issuing any rulling in manner hereinbefore provided the Majlis or the Fetua Committee shall ordinarily follow the orthodox tenets of the Shafeite Sect:*

Provided further that, if the the Majlis or the Fetua Committee considers that the following or either the orthodox or the less orthodox tenets of the Shafeite Sect will be opposed to the public interest, the Majlis or the Fetua Committee may, with the special sanction of His Highness, follow the tenets of any of the three remaining sects, namely Hanafi, Maliki or Hambali as may be considered appropriate, but in any such rulling the provisions and the principles too be followed shall be set out in full detail and with all necessary explanations.

(2) *Any rulling given by the Majlis, whether directly or through the Fetua Committee in accordance with the fore-going provisions shall, if His Highness so direct, be published by Notification in the Gazette and shall thereupon be binding on all Muslims resident in the State.*

Sebenarnya, penerimaan mazhab Syafie oleh masyarakat Melayu bukanlah satu perkara baru malah ianya bermula daripada kegiatan penyebaran dakwah sejak berabad lamanya. Kesan sejarah telah membuktikan bahawa Kedah Darulaman telah menerima Islam jauh lebih awal dari negeri-negeri lain di Malaysia¹¹. Perkembangan Islam di sini adalah menggalakkan selari dengan perkembangan Islam di Aceh dalam abad ke-10 Masehi¹². Pun begitu pada peringkat awalnya penerimaan Islam di Aceh adalah daripada ulama' bermazhab Syi'ah pimpinan Nakhoda Khalifah dari negeri Oman pada tahun 800 Masehi. Seterusnya mereka mendirikan sebuah kerajaan Islam Syi'ah di Perlak pada tahun 840 Masehi di bawah pimpinan putera Nakhoda tersebut bernama Sayyid Abd. al-Aziz¹³.

Perkembangan Islam ke Kedah juga di dorong oleh kedudukan geografinya kerana negeri ini terletak di persimpangan jalan perdagangan di antara China dan negeri Arab. Jadi, Kedah menjadi tempat persinggahan para pedagang Arab yang menggunakan jalan perdagangan tersebut. Kedah juga yang mempunyai hubungan dengan kerajaan-kerajaan di Utara Sumatera seperti Perlak, Samudera-Pasai dan Aceh. Buktinya adalah melalui penemuan batu nisan tertua di Tanjung Inggerris, Kedah menunjukkan bahawa Islam sudah wujud di Kedah sekurang-kurangnya sekitar abad ke-9 Masehi yang tertera nama seorang tokoh agama iaitu Syeikh Abd. al-Qadir ibn. Syeikh Husain Syah Alam yang meninggal dunia pada tahun 903 Masehi¹⁴.

Penemuan ini juga membuktikan bahawa Syeikh Abd. al-Qadir adalah tokoh pendakwah terawal yang tiba di Kedah khususnya dan di Tanah Melayu amnya kerana tarikh batu nisan beliau lebih tua berbanding batu nisan yang ditemui di Pahang yang bertarikh 999 Masehi dan tarikh Batu Bersurat Terengganu iaitu 1303 Masehi. Perkembangan Islam di Kedah terus berlaku selepas itu dengan pemelukan Islam oleh Raja Kedah ketika itu iaitu Maharaja Derbar Raja 2 yang memerintah Kedah pada tahun 1136 Masehi (531 Hijrah) hasil usaha seorang pendakwah dari Yaman iaitu Syeikh Abdullah bin Syeikh Ahmad bin Syeikh Qamiri¹⁵.

Fakta ini turut di sokong oleh kenyataan-kenyataan daripada tulisan Cina dan disebut juga dalam al-Tarikh Salasilah Negeri Kedah¹⁶. Penyebaran Islam di peringkat awal tidak begitu meluas yang hanya bertumpu di beberapa kawasan sahaja berteraskan ajaran Syi'ah. Sungguhpun demikian situasi ini tidak kekal lama kerana berlaku perubahan tampuk pemerintahan di Asia Barat yang diambil alih oleh kerajaan Islam Turki Uthmaniyyah bermazhab Sunni. Fenomena ini turut mempengaruhi kegiatan dakwah di kepulauan Melayu. Perubahan yang berlaku sekitar abad ke-13 Masehi itu telah menimbulkan usaha untuk mengubah fahaman Syi'ah yang sedia wujud di kalangan umat Islam di Kepulauan Melayu kepada fahaman Sunni.

Usaha tersebut telah dilakukan oleh kerajaan Turki Uthmaniyyah di Mekah pimpinan Syarif Makkah yang telah mengutus Syeikh Ismail al-Siddiq ke Pasai untuk "mengIslamkan" Raja Pasai iaitu Malik al-Salih daripada fahaman Syi'ah kepada fahaman Sunni yang berteraskan *mazhab* Shafi'i¹⁷. Selain daripada usaha tersebut faktor kemenangan tentera Turki Uthmaniyyah di seluruh dunia menyemarakkan lagi perkembangan fahaman Sunni Syafie, tidak ketinggalan Kepulauan Melayu yang turut didatangi oleh para pendakwah berfahaman Syafie yang mengajarkan ilmu-ilmu tasawuf. Seterusnya keadaan dakwah berteraskan mazhab tersebut terus berkembang di zaman Kerajaan Melayu Melaka apabila seorang pendakwah Arab iaitu Syed Abd. al-Aziz berjaya mengIslamkan Parameswara yang kemudiannya menukar nama kepada Iskandar Syah¹⁸.

Satu lagi teori sejarah kedatangan Islam dari Timur Tengah dikemukakan oleh Prof. Keyzer¹⁹ (ahli hukum Islam yang terawal di Belanda) juga menyatakan demikian dan beliau telah menyangkal dakwaan yang mengatakan perkembangan Islam di Nusantara banyak dipengaruhi oleh para pendakwah dari Mesir. Penolakan pandangan tersebut oleh Keyzer adalah kerana pandangan tersebut hanya melihat persamaan *mazhab* yang dipegang oleh masyarakat Islam di Kepulauan Melayu (*mazhab* Syafie) dengan *mazhab* di negara tersebut. Beliau menegaskan bahawa hampir semua para pendakwah Arab khususnya yang datang ke Indonesia dan Nusantara berasal dari Thaif, Hadramaut, Yaman dan Hijaz yang berfahaman *mazhab* Syafie. Sehubungan dengan ini pengIslamkan raja Kedah oleh pendakwah Yaman mempunyai persamaan dengan pendapat tersebut. Jadi, berdasarkan keadaan ini maka benarlah bahawa permulaan penerimaan *mazhab* Syafie di Kedah khususnya adalah pengaruh daripada para pendakwah Timur Tengah.

Selain itu terdapat pandangan lain yang menjadi sokongan kepada pendapat tersebut iaitu teori kedatangan Islam ke Nusantara²⁰ melalui catatan sejarah kedatangan Ibnu Batutah²¹ dari Afrika Utara (Tunisia) pada tahun 1345 Masehi yang mencatatkan bahawa :

“ Ketua pengawal laut naik menemui kami dan melihat kepada saudagar-saudagar, dan kemudian membenarkan kami turun ke daratan. Maka kami pun menuju ke Bandar iaitu sebuah perkampungan yang besar yang terletak di tepi pantai, letaknya dari Ibu negeri adalah sekitar empat batu. Kemudian Bahruz iaitu Timbalan bagi ketua pengawal-pengawal laut menulis dan memberitahu kepada Sultan mengenai ketibaan saya. Maka baginda memerintahkan Amir Dulsaih untuk menemui saya dan Kadhi al-Syarif iaitu Amir Sayed al-Syirazi dan Tajuddin al-Asbihani serta ulama'-ulama' yang lain yang datang semuanya kepada saya dengan membawa kuda dan alat-alat kenaikan Sultan, maka saya serta rombongan menunggang dan masuk ke dalam “ Hadrat al-Sultan” iaitu sebuah bandar diraja di Samudera di mana bandar tersebut merupakan sebuah bandar yang cantik dan besar yang mempunyai pagar-pagar yang dibuat daripada kayu. Kemudian beliau (Ibnu Batutah) menyifatkan Sultan Ahmad Malikul Zahir dengan berkata bahawa : Sultan Malik al-Zahir adalah dari golongan raja-raja yang mulia dan bermurah hati, berpegang kepada mazhab Shafi'i, mengasihani ulama'-ulama' yang datang ke majlisnya untuk membaca dan bermuzakarah. Baginda merupakan seorang Sultan yang banyak berjihad, sangat merendah diri, datang berjalan kaki untuk sembahyang Jumaat, penduduk negerinya adalah berpegang kepada mazhab Shafi'i dan suka berjihad. Mereka keluar secara bersama-sama dengan perasaan sukarela sehingga mereka mendapat kemenangan di atas orang-orang kafir yang berhampiran dan orang-orang kafir tersebut membayar Jizyah kepada Kerajaannya ”²².

Di antara negeri yang dilawatnya ialah Pasai ketika itu berada di bawah pemerintahan Sultan al-Malik Zahir (1326 –1348 Masehi). Dalam catatan tersebut Ibnu Batutah memberi gambaran tentang kuatnya orang-orang Islam berpegang kepada agama tidak terkecuali Sultan yang memerintah sangat kuat berpegang kepada agama dan bermazhab Syafie. *Mazhab* itu juga diketahui oleh beliau secara mendalam dan baginda sentiasa juga bertukar-tukar fikiran tentang agama dengan para ulama' dalam *mazhab* Syafie.

Catatan tersebut turut memberi gambaran tentang kealiman Sultan dan kemajuan *mazhab* Syafie di situ telah menjadi daya penarik kedatangan para ulama' Islam dari negeri-negeri lain yang bermazhab Syafie seperti Mesir, Mekah,

Madinah, Pantai Yaman, Hadramaut dan Malabar²³. Selepas kewafatan baginda Sultan Ahmad Malikul al-Zahir pada tahun 1350 Masehi, tampuk pemerintahan di gantikan oleh Sultan Zainal Abidin Malikul al-Zahir pada semasa pemerintahannya usaha-usaha perluasan kuasa dijalankan. Baginda telah meluaskan kuasa pemerintahan di Nusantara seperti Sumatera dan Tanah Melayu seperti Kedah yang berjaya ditawan oleh Kerajaan Samudera Pasai pada tahun 1370 Masehi²⁴.

Oleh yang demikian Pasai telah menjadi pusat perkembangan Islam dan pengaruhnya turut melangkaui alam Melayu yang seterusnya menerima *mazhab* Shafi'i sebagai asas pegangan dan panduan dalam ibadah mereka. Semua ini boleh menjadi bukti bahawa penerimaan prinsip-prinsip *mazhab* tersebut telah wujud sejak abad ke – 14 Masehi lagi. Justeru itu bukanlah suatu perkara yang pelik jika kita dapati umat Islam di Nusantara amnya dan di Kedah khususnya kuat berpegang dengan *mazhab* tersebut. Pengaruh daripada penerimaan mazhab tersebut yang terlalu lama telah memberi kesan mendaam terhadap pemikiran dan corak pengamalan ibadah yang lebih mengutamakan prinsip-prinsip daripada mazhab Syafie lantaran ianya telah berlaku sejak berabad lamanya. Prinsip-prinsip mazhab Syafie bukan sahaja diterima dalam perkara-perkara yang berhubungkait dengan ibadah malah ianya telah meresap dalam peruntukkan Undang-undang Islam yang terdapat sebelum kedatangan Inggeris. Undang-undang tersebut merangkumi Undang-undang Jenayah, Muamalah dan Undang-undang Keluarga.

Terdapat beberapa peruntukan yang berkaitan dengan *mazhab* Syafie dalam undang-undang tersebut seperti dalam Undang-undang Jenayah Islam Fasal 5²⁵ yang memperuntukkan orang merdeka yang membunuh hamba tidak dikenakan Qisas kerana tidak wujud persamaan taraf di antara kedua-duanya²⁶. Peruntukan ini bertepatan dengan pandangan jumhur ulama' termasuk Imam Syafie (kecuali *mazhab* Hanafi) yang sependapat mengatakan orang merdeka yang membunuh hamba tidak dikenakan Qisas kerana tidak *sekufu* (tidak sama taraf).

Jumhur menetapkan syarat sekufu mesti ada di antara pembunuh dan mangsa. Dalam hal tersebut yang dimaksudkan ialah persamaan dari sudut agama dan kebebasan. Sehubungan dengan itu jika pembunuh tersebut beragama Islam sedangkan mangsanya kafir maka tidak wajib dilaksanakan Qisas, begitu juga jika pembunuh tersebut merdeka dan mangsanya adalah hamba pelaksanaan hukum Qisas tidak boleh dilakukan kerana kedua-duanya tidak sekufu pada pandangan jumhur²⁷. Pandangan tersebut diasaskan kepada hadith riwayat Ahmad, Ibn. Majah, al-Tirmizi, Abu Daud daripada hadith Umar bin Syu'aib yang berbunyi:

“ *Janganlah dibunuh oleh Islam yang membunuh orang kafir* ”.

Sungguhpun demikian *mazhab* Hanafi tidak melihat konsep sekufu dari kedua-dua aspek tersebut malah hanya meletakkan syarat sekufu dengan melihat dari sudut kemanusiaan kerana ayat yang menerangkan hukuman Qisas datang dalam maksud yang umum seperti ayat 45 surah al-Maidah menyatakan nyawa mestilah dibalas

dengan nyawa.

Manakala dalam Fasal 26²⁸ Undang-undang Muamalat pula memperuntukkan dengan jelas pengharaman riba dan syarat-syarat jual beli mengikut *mazhab* Syafie seperti dalam kes Khiyar 'Aib yang membenarkan barang-barang rosak dikembalikan semula dan jual beli akan terbatal dengan pengembalian barang tersebut²⁹. Peruntukan ini bersesuaian dengan kaedah *mazhab* ini yang memberi pilihan samada meneruskan atau membatalkan jual beli apabila wujudnya kecacatan yang tidak disedari ketika berlangsungnya akad. Selain itu disyaratkan juga barang-barang yang dijual beli itu halal dan suci menurut *syara'*, milik sempurna, bermanfaat, mampu menerimanya dan barang-barang itu hendaklah dimaklumi³⁰.

Al-Syirazi al-Syafie³¹ menyatakan terdapat beberapa syarat yang mesti dipatuhi untuk menjadikan jual beli sah di antaranya ialah suci dan bermanfaat³² pada pandangan *syara'*, milik sempurna dan boleh diserahkan pada masa jual beli³³.

Semua syarat ini adalah menepati prinsip-prinsip daripada *mazhab* Syafie. Sementara itu penggunaan prinsip-prinsip *mazhab* tersebut juga terdapat dalam Undang-undang Keluarga yang dapat dilihat melalui Fasal 16³⁴ yang jelas memperuntukkan bahawa pernikahan mestilah dijalankan mengikut undang-undang Islam dengan seorang wali dan dua orang saksi. Sementara itu syarat-syarat *fasakh* juga telah mengambil ketetapan daripada *mazhab* Syafie yang memperuntukkan bahawa seseorang isteri boleh menuntut *fasakh* jika suami berpenyakit seperti mati pucuk, penyakit berjangkit, suami menentang hukum *syara'*. Semua peruntukkan ini adalah berdasarkan *mazhab* Syafie yang mensyaratkan boleh melakukan *fasakh* jika suami ditimpa ke'aiban seperti gila, berpenyakit kusta, sopak dan mati pucuk³⁵.

Mengikut Imam al-Nawawi³⁶ ke'aiban yang dimaksudkan yang mengharuskan seseorang wanita menuntut *fasakh* termasuklah gila yang berkekalan atau sekejap, penyakit berjangkit seperti kusta, sopak dan sebarang penyakit yang boleh menghalang pasangan tersebut melakukan perisetubuhan umpama mati pucuk dan tiada alat kelamin. Selain isteri, suami juga berhak untuk berbuat demikian sekiranya si isteri mempunyai masalah sedemikian. Hak isteri untuk menuntut *fasakh* atas sebab-sebab kekurangan suami bukan sahaja dengan melihat ke'aiban yang berlaku semasa akad bahkan boleh dilakukan juga selepas selesainya akad nikah tersebut.

Pun begitu jika isteri mengetahui suaminya mati pucuk sebelum akad nikah maka *fasakh* tidak boleh disegerakan sebaliknya mestilah diberi tempoh untuk mengubatinya dalam tempoh setahun. Jika tidak berjaya maka barulah dibenarkan isteri menuntut *fasakh*. Namun, jika penyakit tersebut hanya diketahui selepas akad nikah dan isteri tidak segera mengemukakan hak untuk memfasakhkan perkahwinan itu kepada kadhi maka gugurlah hak tersebut³⁷. Berdasarkan peruntukan-peruntukan tersebut yang jelas bertepatan dengan *mazhab* Syafie maka bukanlah satu perkara

yang pelik jika kita dapat lihat penerusan pemakaian prinsip-prinsip *mazhab* tersebut dalam amalan ibadah masyarakat Islam yang meyakinkan mereka mengikut prinsip-prinsip *mazhab* tersebut sekalipun dalam keadaan bertaklid.

Kesimpulan

Berdasarkan keterangan di atas tidak keterlaluan bagi penulis untuk membuat satu konklusi bahawa penerimaan *mazhab* Syafie ini telah berlaku sejak abad ke – 12 Masehi lagi dengan pengIslaman raja Kedah ketika itu oleh pendakwah daripada Yaman. Seterusnya penerimaan mazhab tersebut terus dibuktikan dengan fakta daripada pelayaran Ibnu Batutah ke Nusantara pada abad ke – 14 Masehi.

Pengaruh *mazhab* tersebut seterusnya dapat dilihat dalam undang-undang Islam di Kedah kerana telah memasukkan prinsip-prinsip daripada *mazhab* Syafie di dalam peruntukan-peruntutannya. Semua fakta ini menjadi bukti bahawa *mazhab* tersebut telah diterima oleh umat Islam di Kedah sejak abad ke-12 Masehi dan terus berkembang sehingga hari ini.

NOTA Hujung

¹ Roff. W., 1962, “ *Kaum Muda – Kaum Tua ; Innovation and Reaction Amongst The Malay* ”, dalam *Paper On Malayan History*, K.G. Tregonming (ed.) Singapore, hlm. 10 -12

² M.M.Mackeen, 1969, *Contemporary Islam Legal Organisation in Malaya*, (Monograph Series No. 12), Yale University, hlm. 50

³ Di antara kitab-kitab yang digunakan oleh guru-guru di pondok-pondok terdapat dalam dua bahasa iaitu kitab berbahasa Melayu klasik hasil karangan Syeikh Daud al-Fatani seperti *Kitab Hidayat al-Muta'allim*, *Munyat al-Musalli* dan *Furu' al-Masail*. Terdapat juga kitab karangan Muhammad b. Ismail Daud al-Fatani seperti *al-Bahr al-Wafi wa-al-Nahr al-Safi*, kitab karangan Muhammad Arshad bin Abdullah al-Banjari iaitu *Matla'al al-Badrain dan Kitab Sirat al-Mustaqim* karangan Syeikh Nur al-Din Muhammad Jailani bin Ali al-Raniri. Sementara kitab-kitab berbahasa Arab yang juga digunakan ialah kitab *al-Ghayah* karangan Abu Shuja', *Minhaj al-Talibin* karangan al-Nawawi, *Fath al-Mu'in* karangan Zain al-Din al-Malibari dan *I'anat al-Talibin* karangan Sayid al-Bakri. Prinsip-prinsip mazhab Shafi'i adalah teras kepada kandungan kitab-kitab. Oleh itu tidak boleh dinafikan bahawa dengan penggunaan kitab-kitab secara tidak langsung boleh menjadi bukti kepada wujudnya pengajaran-pengajaran ilmu agama yang memberi penekanan kepada mazhab tersebut. Abdul Halim el-Muhammady, 1982, *Pengaruh Mazhab Syafie dan Masalah Kaum Muda di Malaysia*, Sincere Press, Kajang, hlm. 4

⁴ Armando Cortesao (peny.), 1944, *The Suma Oriental of Toe Pires: An Account of the East from the Red Sea to Japan, written in Malacca and India in 1512 –1515*. London : Haklüt Society Works, hlm. 240. Lihat juga Mahayuddin Haji Yahaya, 1998, *Islam di Alam Melayu*, DBP, K.L., hlm. 21 dan lihat Haji Abdullah Ishak, 1995, *Pendidikan Islam dan Pengaruhnya di Malaysia*, Kuala Lumpur, DBP, hlm. 235

⁵ Adnan Haji Awang (Prof. Madya), 1985, "***Pemikiran Awal Za'ba Untuk Perubahan Keadaan Masyarakat Melayu*** ", ***Warisan Dunia Melayu: Teras Peradaban Malaysia***, Kuala Lumpur, hlm. 190-207. Lihat juga Shamsul Amri Baharuddin, 1983, "***Perancangan Pembangunan Negara Selepas Merdeka 1957 – 1975 : Tinjauan Sejarah Perkembangan Sosio Ekonomi Malaysia*** ", dalam ***Malaysia: Sejarah dan Proses Pembangunan, Persatuan Sejarah Malaysia***, Kuala Lumpur, hlm. 335 – 338

⁶ Adalah satu golongan yang juga dikenali dengan *al-la-Madhhabiyyah* yang memperjuangkan kebebasan untuk membebaskan masyarakat daripada kongkongan aliran taklid yang dipelopori oleh para ulama' tradisional iaitu Kaum Tua. Mereka juga memperjuangkan fahaman umat Islam hanya perlu mengikut al-Quran dan al-Sunnah sahaja tanpa terikat kepada mana-mana madhhab. Haji Hassan Haji Salleh (Prof. Madya), dalam ***Prakata***, Abdul Halim al-Muhammady, op.cit, hlm. vi - vii

⁷ Roff. W., op. cit, hlm. 10 -12

⁸ Op. cit.

⁹ Wahbah al - Zuhaili, 1986, ***Usul al-Fiqh al-Islami***, Damsyik: Da al-Fikr, hal. 1120

¹⁰ Enakmen Pentadbiran Hukum Syara' Negeri Kedah, 1962, No.9, Seksyen 38

¹¹ ***Dokumentari Sejarah Kedah Darul Aman***, 1991, Diselenggara dan diterbitkan oleh Lembaga Muzium Negeri Kedah, hlm. 10

¹² *Ibid*

¹³ A. Hasjmy, " Adakah Kerajaan Islam Perlak Negeri Islam Pertama di Asia Tenggara ", dlm. A. Hasjmy (peny.), 1981, ***Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indonesia***, Aceh : al-Ma'arif, hlm. 146 –148. Lihat juga Mahayudin Haji Yahaya, op. cit, 16

¹⁴ Wan Hussein Azmi, 1980, "***Islam di Malaysia : Kedatangan dan Perkembangan (Abad ke-7 hingga 20 Masehi)***", ***Tamadun Islam di Malaysia***, Kuala Lumpur : Persatuan Sejarah Malaysia, hlm. 143. Lihat juga Mahayuddin Haji Yahaya, 1998, ***Islam Di Alam Melayu***, Kuala Lumpur, DBP, hlm. 18-19.

¹⁵ S.Q. Fatimi (Dr.), op.cit, hlm. 87. Muhammad Hasan Dato' Kerani Muhammad Arsyad, 1968, ***al -Tarikh Salasilah Negeri Kedah***, Kuala Lumpur, DBP, hlm. 26-27. Buyong Adil, 1980, ***Sejarah Kedah***, Kuala Lumpur, DBP. A. Rahman al - Ahmadi, 1968, ***Sejarah Da'wah di Nusantara***, (Risalah dari Kuliah Sejarah Dakwah di Nilam Puri), hal. 4-5. Wan Abdullah Haji Wan Mahmood dan Dr. Wista Ahmad, 1997, ***Tamadun Islam dan Tamadun Alam Melayu Serta Sumbangannya Kepada Dunia***, Selangor, Sungai Buluh, hal. 213. Haji Abdullah Ishak, 1995, ***Pendidikan Islam dan Pengaruhnya di Malaysia***, Kuala Lumpur, DBP, hlm. 191

¹⁶ Muhammad Hasan Dato' Kerani Muhammad Arsyad, op.cit, hlm. 26-27

¹⁷ Armando Corteso (peny.), op.cit, hlm. 240

¹⁸Ibid.

¹⁹ G.W.J. Drewes, 1968, *New Light On The Coming of Islam In Indonesia*, BKI, hlm. 124. Lihat juga Ahmad Ibrahim, Sharon Siddique, Yasmin Hussain, 1989, *Islam di Asia Tenggara : Perspektif Sejarah*, (dalam artikel bertajuk : *Kepercayaan dan Agama Orang Melayu* terjemahan daripada R.O. Winsted, *The Malays : A Cultural History*, 1961, London : Routledge dan Kegan Paul PIC, 1941, hlm. 161).

²⁰ A. Rahman al - Ahmadi, op.cit, hlm. 4 -5

⁷⁵ Ibid.

²²Ibn. Batutah, 1933, *Muhadhdhab Rehlah Ibn. Batutah al-Musammat Tuhfat al-Nazzar fi Gharab al-Amsar wa 'Ajaib al- Asfar*, Kairo, Vol. 2, hlm. 238. Lihat juga Ibnu Bathutah , 1966, *Pelayaran Ibnu Batutah (Bahasa Arab)*, Mesir, hlm. 409

²³ Ibid

²⁴Muhammad Said, 1981, *Aceh Sepanjang Hayat*, Medan : Waspada, hlm.55

²⁵ Kodin bin Komis, *Ondang-ondang Kedah*, hlm. 21

²⁶ Al-Syirazi, 1994, *al -Muhadhdhab*, Lubnan, Dar al Ihya' al Turath, Juz. 2, hal. 222. Muhammad al-Syirbini, t.t., *Mughni Muhtaj ila Ma'rifah Ma'ani Alfaz al - Minhaj*, Lubnan, Dar 'Ihya' al Turath al 'Arabi, hlm 17

²⁷ Al-Muhadhdhab, op.cit, Jil. 2., hlm. 173. Mughni al-Muhtaj, op.cit, Jil. 4, hlm. 16. Al-Mughni, Jil. 7, hlm. 653 dan Ibn. Rushd. , 1981, *Bidayah al-Mujtahid*, Beirut : Dar al-Ma'rifah, Jil.2, hlm. 391

²⁸ Ibid, hlm. 93

²⁹ Al - Syirazi, op.cit, hlm. 342 – 343, lihat juga al-Syirbini, hlm. 2 dan hlm. 35

³⁰ Ibid, al-Syirazi, hlm. 342 –348, Ibid, al- Syirbini, hlm. 10-18

³¹Al-Syirazi, op.cit, Jil. 1, hlm. 347

³² Benda-benda suci terbahagi kepada dua bahagian iaitu suci yang bermanfaat dan suci yang tidak bermanfaat. Benda-benda yang suci tetapi tidak bermanfaat tidak sah jual belinya seperti jenis-jenis kala, binatang buas, burung-burung yang tidak boleh dimakan. Selain itu sekalipun benda-benda tersebut bermanfaat kepada orang kafir seperti arak, anjing, babi dan seumpamanya tidak sah jual beli kerana dianggap najis pada pandangan Islam. Ibid.

³³ Pemilikan sempurna juga menjadi salah satu syarat sahnya jual beli. Yang dimaksudkan demikian ialah milik sah penjual, jadi menjual barang-barang yang dirampas tanpa sebab-sebab syar'ie tidak sah urusan jual belinya kerana tidak wujud pemilikan sempurna ke atas barang-barang tersebut. Sehubungan dengan itu, sekalipun barang-barang tersebut sudah menjadi milik sempurna ia tetap tidak sah jual beli sekiranya tidak dapat diserahkan pada

masa yang ditentukan seperti ikan yang masih berada di dalam air, burung yang masih di udara. Ibid, hlm. 345 - 350

³⁴ Ibid, 46-50

³⁵ Al-Nawawi, t.t., *al-Majmu Syarh al-Muhazzab*, Mesir, Matba'ah al-Imam, Juz.4, hlm. 89

³⁶ Ibid., hlm. 89

³⁷ Ibid.